

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति।
यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार
उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता।
अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव।
य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं कृप्तिं वेद।
कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य
एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त
इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुप-
देशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः
समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते।
अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति

ज॒नता॑माय॒तः। अथो॑ ए॒नं प्रथ॑मे॒नैवानु॑ बु॒ध्यन्ते। अ॒यमा॑गन्।
अ॒यमवा॑सा॒दिति॑॥ ३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षि॑णां प्रति॒ग्रही॑ष्यन्त्सप्तद॑श॒कृत्वोऽपान्या॑त्। आ॒त्मान॑मे॒व
समि॑न्धे। तेज॑से वी॒र्या॑य। अथो॑ प्र॒जाप॑तिरे॒वैनां॑ भू॒त्वा
प्रति॑गृह्णाति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। यद्ये॑न॒मात्वि॑ज्याद्वृ॒तः सन्तं॑
नि॒रह॑रेरन्। आ॒ग्नी॑ध्रे जुहु॒याद॑श॒होतार॑म्। च॒तुर्गृ॑ही॒तेना॑ज्ये॒न।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठन्। प्र॒तिलो॑मं वि॒ग्राह॑म्॥ ४॥

प्रा॒णाने॒वास्योप॑ दासयति। यद्ये॑न॒ पुन॑रु॒प शि॑क्षे॒युः। आ॒ग्नी॑ध्र
ए॒व जु॑हु॒याद॑श॒होतार॑म्। च॒तुर्गृ॑ही॒तेना॑ज्ये॒न। प॒श्चात्प्रा॑डासी॒नः।
अ॒नुलो॑ममवि॒ग्राह॑म्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राय॑श्चि॒त्ती
वा॒ग्धोते॑त्यु॒तुमु॑खऋ॒तुमु॑खे जुहोति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति।
कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑॥ ५॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑। षड्दो॑ता॒ वै भू॒त्वा प्र॒जाप॑तिरि॒दः
सर्व॑मसृजत। स मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत।
तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आ॒र्च्छत्। तामा॑ऽल॒भत। गा॒य॒त्रिया॑ अधि॒
छन्दा॑ऽस्यसृजत। छन्दा॑भ्योऽधि॒ साम॑। तत्साम॑ यश॑

आर्च्छत्। तदाऽलंभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं
यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत।
ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत।
सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव
यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं
किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रति-
गृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वा-
ऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा
प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं
धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहं मृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृह्णीयात्थद्वं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्मा-
ऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।

अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च
चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्य-
वर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत।
तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्।
द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत।
सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्।
तान्योषान्पुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च
वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापा-
क्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रिय-
स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः
प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्या-

ऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य
 एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति-
 गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य
 गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तामेतेनैव
 प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां
 प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रिय-
 स्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः।
 पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन
 वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति।
 तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रिय-
 स्यापक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रिय-
 स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
 विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
 षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रिय-
 स्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स
 सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ
 योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति।
 तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
 अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
 विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टम-
 मस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान
 एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्।
 यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः
 प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः।
 अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममि-
 न्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासस्तदेतेनं रुद्रस्य

गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै अर्थं
 तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि
 तदेतेनैकम्॥॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासता। केन
 ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति।
 प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥
 तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासता। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
 यत्षड्होतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥
 केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनर्तूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासता। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्त्समं-
 तन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन
 सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्त्समंतन्वन्निति॥१९॥

ए॒ते वै दे॒वा गृ॒हप॑तयः। तान् य ए॒वं वि॒द्वान्। अ॒प्यन्य॑स्य
गा॒र्हप॑ते दीक्ष॑ते। अ॒वा॒न्त॒रमे॒व स॒त्रिणा॑मृ॒धोति॑। यो वा
अ॒र्य॒मणं॑ वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो
वा अ॒र्य॒मा। आ॒र्या॒वस॑तिरिति॒ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शंस॑न्ति।
आ॒र्या॒वस॑तिर्भवति॑। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तत्सर्वं॑ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑ य॒ज्ञो
निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वदे॑त। अ॒हमे॒व भू॒यो वेद॑।
यश्चतु॑र्होतृन् वेदेति॑। स ह्ये॒व भू॒यो वेद॑। यश्चतु॑र्होतृन् वेद॑।
यो वै चतु॑र्होतृ॒णां होतृ॑न् वेद॑। सर्वा॑सु प्र॒जास्व॑न्नम॒त्ति॥२१॥
सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒शहो॑तृ॒णां हो॒ता।
सोम॑श्चतु॑र्होतृ॒णां हो॒ता। अ॒ग्निः प॑ञ्चहोतृ॒णां हो॒ता।
धा॒ता ष॑ड्होतृ॒णां हो॒ता। अ॒र्य॒मा स॒प्तहो॑तृ॒णां हो॒ता। ए॒ते
वै चतु॑र्होतृ॒णां हो॒तारः॑। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑सु
प्र॒जास्व॑न्नम॒त्ति। सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑॥२२॥

आ॒र्ध्व॒व॒त्रा॒र्ध्व॒व॒त्रित्ये॒वं वेदा॑न्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑ (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑)॥ [५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्र॑सत। स हृद॑यं भू॒तोऽश॑यत्।
आ॒त्मन् हा (३) इत्य॑ह्वयत्। आपः॑ प्रत्य॑शृण्वन्। ता

अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धुमुपौहन्।
तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वो-
ऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप-
पर्यावर्तन्त। त उपौहःश्चत्वार्यङ्गानि। तस्मादर्शपूर्ण-
मासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्।
पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप-
पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं मांसमस्थिं मज्जनम्।
तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्स्तनावाण्डौ
शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
षड्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप-

पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपैहत्। तस्मात्संवत्सरे
 सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुरहोता।
 पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
 हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
 वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निर्ब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति।
 सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स
 एताः चतुरहोतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै
 स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
 तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
 गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुरहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
 दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति।
 आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी।
 पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं
 माऽसमस्थिं मज्जानम्॥ २८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति।
 चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
 पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्चं प्राणम्। तानि
 चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति।
 चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥ २९॥

समित्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्।
 सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्तस्पृणोति। आदित्यस्य च
 सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः
 प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्। सर्वं
 चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
 गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत्।
 सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्त्र्यन्तर्वली।
 हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
 स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
 भवति। तस्यासुरेवार्जीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य
 एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति।
 सोऽसुरान्त्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां
 पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां
 भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्त्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्।
 तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य
 एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्येव भवति। नैनं
 मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्त्ससृजानाय। दिवा देवत्रा-
 ऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं
 देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा
 एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु
 सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥—————[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते।
 यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुरा-
 ऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा

इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति।
न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्।
अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते।
अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते।
अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि
सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते।
दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि
पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव
भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वा प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि
प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद।
स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्वेव
भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा
दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति।
 स वा एष मातरिश्चैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव
 भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति।
 पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव
 स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य
 एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः।
 तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य
 एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत
 इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति।
 पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
 नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव।
 क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मै
 पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशः सनिमेष्यन्त्स्यात्।

यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्।
सातमेव रदितं व्यूढं गुन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं
पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं
वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः
पाप्मानस्ता९ स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोम९ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री।
सोम९ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽह पितरं
प्रजापतिमुपससार। त९ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः।
उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्या उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ता९ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।

त९ होवाच। भोगं तु म॒ आचक्ष्व। ए॒तन्म॒ आचक्ष्व। यत्ते
पा॒णावि॒ति। तस्या॑ उ॒ ह त्रीन् वेदा॒न्प्रद॑दौ। तस्मा॒दुह॒ स्त्रियो
भोग॒मैव हा॑रयन्ते। स यः का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒मिति॑॥४५॥
यं वा॑ का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒दिति॑। तस्मा॑ ए॒त९
स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयित्वा। दश॑होतारं पुरस्ता॑द्वा॒ख्याय॑।
चतु॑र्होतारं दक्षिण॒तः। पश्च॑होतारं प॒श्चात्। षड्दो॑तारमुत्तर॒तः।
सप्त॑होतारमुपरि॒ष्टात्। स॒म्भारै॑श्च॒ पत्नि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽलङ्कृत्य॑।
आस्यार्धं॑ व्रजेत्। प्रि॒यो है॒व भ॑वति॥४६॥

अ॒यान्य॒लङ्कृत्य॑ स्या॒मिति॑ भवति॥—————[१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृजत। तद॑का॒मय॑त। स॒मा॒त्मना॑ प॒द्येये॒ति।
आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒न्नय॑त। तस्मै॑ दश॒म९ हू॒तः प्र॒त्य॑शृणोत्।
स दश॑हूतोऽभवत्। दश॑हूतो ह॒ वै ना॒मैषः॑। तं वा ए॒तं
दश॑हूत॒९ स॒न्तम्। दश॑हो॒तेत्या॑चक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या
इ॒व हि दे॒वाः॥४७॥

आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒न्नय॑त। तस्मै॑ सप्त॒म९ हू॒तः प्र॒त्य॑शृणोत्।
स सप्त॑हूतोऽभवत्। सप्त॑हूतो ह॒ वै ना॒मैषः॑। तं वा ए॒त९
सप्त॑हूत॒९ स॒न्तम्। सप्त॑हो॒तेत्या॑चक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या

इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स षड्भूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्भूतं सन्तम्।
षड्भूतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चभूतोऽभवत्। पञ्चभूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चभूतं सन्तम्। पञ्चभूतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
चतुर्थं हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्भूतोऽभवत्। चतुर्भूतो ह
वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्भूतं सन्तम्। चतुर्भूतेत्याचक्षते
परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठं हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैनां चतुर्भूतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं
वेद॥५०॥

देवाः षड्भूतोऽभवत्पञ्चभूतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्॥—————[११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्वशं होतारः प्रजापतिर्व्यसं

प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाङ्मन्त्रब्रह्मवादिनो यो वा इमं
विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥
ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्य दक्षिणतः
पञ्चाशत्॥५०॥
ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥